

А.Е. Калиева¹, **Л. Ристик²**,
Д.Р. Тураров¹, **П.Қ. Салибекова^{3*}**

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²Крагуевац Университеті, Крагуевац, Сербия

³Almaty Management University, Алматы, Қазақстан

*e-mail: p.salibekova@almu.edu.kz

МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛГІСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНДА ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ТҰТЫНУШЫЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Мақалада Қазақстан Республикасындағы үй шаруашылықтарының тұтынушылық мінез-құлқының ұзақ мерзімді макроэкономикалық тұрақсыздық жағдайында трансформациясы кешенді түрде талданады. Зерттеудің мақсаты – номиналды табыстардың өсуі мен инфляциялық күйзелістер аясында тұтыну құрылымындағы өзгерістердің негізгі экономикалық детерминанттарын айқындау және азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің артуы нақты табыс шектеулерімен қаншалықты байланысты екенін эмпирикалық тұрғыдан бағалау. Зерттеу перманентті табыс тұжырымдамасы мен сақтық мінез-құлық моделіне сүйене отырып, тұтынушылық шешімдерді белгісіздік жағдайындағы бейімделу механизмі ретінде қарастырады. Эмпирикалық база ретінде регрессиялық модельге 2001–2024 жылдар аралығындағы жылдық уақыттық қатарлар деректері пайдаланылды. Талдау сипаттамалық статистика, корреляциялық бағалау және сызықтық OLS регрессиялық модель арқылы жүргізілді. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің 2020–2024 жж. инфляциялық күтулер жөніндегі сауалнама деректері мінез-құлықтық факторларды есепке алу үшін енгізілді. Нәтижелер азық-түлік шығындарының үлесі нақты табыстар динамикасымен және табыс осалдығымен статистикалық тұрғыдан мәнді байланыста екенін көрсетті. Инфляция көрсеткіші табыс айналымына бақылауға алынған жағдайда дербес әсер етпейді. Зерттеу тұтыну құрылымындағы өзгерістердің талғам эволюциясынан емес, ұзаққа созылған экономикалық тұрақсыздық жағдайындағы құрылымдық және мәжбүрлі бейімделуден туындайтынын дәлелдейді және бұл үрдістерді әлеуметтік саясат тұрғысынан бағалау қажеттігін негіздейді.

Түйін сөздер: үй шаруашылықтарының тұтынушылық мінез-құлқы, азық-түлік шығындары, нақты табыстар динамикасы, инфляциялық күтулер, макроэкономикалық белгісіздік.

A.Ye. Kaliyeva¹, L. Ristic², D.R. Turarov¹, P.Q. Salibekova^{3*}

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²University of Kragujevac, Kragujevac, Serbia

³Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: p.salibekova@almu.edu.kz

Transformation of Household Consumption Strategies in the Context of Macroeconomic Uncertainty

This article provides a comprehensive analysis of the transformation of household consumption behavior in the Republic of Kazakhstan under conditions of prolonged macroeconomic instability. The study aims to identify the key economic determinants shaping changes in consumption structure amid rising nominal incomes, inflationary shocks, and volatility in real purchasing power. The theoretical framework is grounded in the permanent income approach and the precautionary behavior model, which interpret consumption decisions as adaptive responses to uncertainty and income constraints rather than purely preference-driven choices. The empirical analysis is based on annual time-series data covering the period from 2001 to 2024. The methodological approach includes descriptive statistics, correlation analysis, and the estimation of a linear OLS regression model. In addition, aggregated survey data on inflation expectations published by the National Bank of Kazakhstan are incorporated to capture the behavioral dimension of household decision-making for the period 2020–2024. The findings indicate that the rising share of food expenditures is statistically associated primarily with real income dynamics and income vulnerability. When income-related variables are controlled for, inflation does not exhibit an independent statistically significant effect on expenditure structure. The results suggest that the observed transformation of consumption patterns is structural and largely forced, reflecting long-term adaptation

to persistent macroeconomic uncertainty. The study contributes to the literature by offering an integrated empirical assessment of income constraints, behavioral expectations, and expenditure structure within a unified analytical framework.

Keywords: household consumption behavior, real income dynamics, inflation expectations, food expenditure share, macroeconomic uncertainty.

А.Е. Калиева¹, Л. Ристик², Д.Р. Тураров¹, П.К. Салибекова^{3*}

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Крагуевацкий университет, Крагуевац, Сербия

³Almaty Management University, Алматы, Казахстан

*e-mail: p.salibekova@almau.edu.kz

Трансформация потребительских стратегий домохозяйств в условиях макроэкономической неопределенности

В статье проводится комплексный анализ трансформации потребительского поведения домохозяйств Республики Казахстан в условиях продолжительной макроэкономической нестабильности. Цель исследования состоит в выявлении ключевых экономических факторов, определяющих изменение структуры потребления на фоне роста номинальных доходов, инфляционных шоков и нестабильной динамики реальной покупательной способности населения. Теоретическая база работы опирается на концепцию перманентного дохода и модель предосторожительного поведения, позволяющие интерпретировать потребительские решения как форму адаптации к неопределенности и доходным ограничениям. Эмпирическая часть основана на годовых временных рядах за период 2001–2024 гг. и включает применение описательной статистики, корреляционного анализа и построение линейной OLS-регрессионной модели. Дополнительно в исследование интегрированы агрегированные результаты опросов Национального банка Республики Казахстан по инфляционным ожиданиям населения за 2020–2024 гг., что позволило учесть поведенческий компонент экономических решений. Полученные результаты свидетельствуют о том, что увеличение доли продовольственных расходов статистически связано прежде всего с динамикой реальных доходов и уровнем доходной уязвимости. При контроле этих факторов инфляция не демонстрирует самостоятельного значимого влияния на структуру расходов. Таким образом, трансформация потребления носит структурный и вынужденный характер и отражает долгосрочную адаптацию домохозяйств к условиям устойчивой макроэкономической неопределенности. Работа вносит вклад в понимание механизмов изменения структуры потребления в экономиках с высокой волатильностью ценовой среды.

Ключевые слова: потребительское поведение домохозяйств, реальные доходы населения, инфляционные ожидания, продовольственные расходы, макроэкономическая неопределенность.

Кіріспе

Соңғы жылдары Қазақстан экономикасы жоғары инфляциялық режим мен табыстар динамикасының құбылмалылығы жағдайында дамып келеді. 2022 жылы жылдық инфляция 20%-дан асып, халықтың нақты сатып алу қабілетіне айтарлықтай қысым көрсетті. Кейінгі кезеңде инфляция қарқыны төмендегенімен, баға деңгейінің жинақталған әсері және табыстардың тұрақсыз динамикасы үй шаруашылықтарының экономикалық шешімдеріне ұзақ мерзімді ықпал етті. Номиналды табыстардың өсуі инфляциялық шығындарды толық өтемей, нақты табыстардың орнықты артуын қамтамасыз ете алмады. Бұл жағдай табыс динамикасы мен тұтыну құрылымы арасындағы байланысты қайта қарастыру қажеттігін туындатады.

Құбылмалы макроэкономикалық орта жағдайында үй шаруашылықтарының тұтыну стратегиялары базалық қажеттіліктерге қарай қайта бағдарлануы мүмкін. Соңғы жылдары тұтынушылық шығыстар құрылымында азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің жоғары деңгейде сақталуы байқалады. Мұндай өзгерістерді тек баға динамикасымен түсіндіру жеткіліксіз, себебі тұтыну құрылымының трансформациясы табыс шектеулері мен экономикалық белгісіздік деңгейімен тығыз байланысты болуы ықтимал. Осы тұрғыдан алғанда, шығыстар құрылымы үй шаруашылықтарының табыс осалдығы мен бейімделу стратегияларын сипаттайтын құрылымдық индикатор ретінде қарастырылады.

Теориялық тұрғыдан тұтыну шешімдері перманентті табыс тұжырымдамасы және сақтық мінез-құлық моделі шеңберінде түсіндіріледі.

Бұл тәсіл үй шаруашылықтарының шешім қабылдау үдерісін тек ағымдағы табыс деңгейімен емес, болашақ табыс күтулері мен экономикалық тәуекелдерді бағалау арқылы түсіндіруге мүмкіндік береді. Белгісіздік күшейген жағдайда тұтынудың еркін компоненттері қысқарып, міндетті шығындар үлесінің артуы ықтимал. Сондықтан азық-түлікке жұмсалатын шығындардың үлесі табыс динамикасының сапалық өзгерістерін көрсетуі мүмкін.

Қазақстан бойынша қолда бар зерттеулер көбінесе табыс динамикасын немесе инфляциялық үдерістерді жеке талдайды. Алайда тұтыну құрылымындағы өзгерістерді нақты табыстар, табыс осалдығы және инфляциялық күтулермен бір мезгілде байланыстыра қарастыратын кешенді эмпирикалық талдаулар шектеулі. Әсіресе азық-түлік шығындарының үлесінің өсуі баға факторларының нәтижесі ме, әлде табыс шектеулерінің құрылымдық көрінісі ме деген мәселе жеткілікті деңгейде зерттелмеген.

Осы мақала аталған олқылықты толтыруға бағытталған. Зерттеуде тұтыну құрылымының трансформациясы нақты табыстар динамикасымен, табыс осалдығымен және инфляциялық күтулермен біртұтас аналитикалық шеңберде қарастырылады. Уақыттық қатарлар негізінде жүргізілген эмпирикалық бағалау айнымалылар арасындағы статистикалық байланыстарды анықтауға және тұтыну стратегияларындағы өзгерістердің құрылымдық сипатын айқындауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттерге шолу

Макроэкономикалық белгісіздіктің күшеюі жағдайында үй шаруашылықтарының тұтыну стратегияларының трансформациясы қазіргі экономикалық зерттеулердегі өзекті мәселелердің біріне айналды. Табыс деңгейінің тұрақты өсуі мен баға ортасының болжамдылығына негізделген дәстүрлі тұтыну модельдері инфляциялық күйзелістерге, табыстардың құбылмалылығына, еңбек нарығындағы іркілістерге және күтілімдердің белгісіздігіне ұшыраған үй шаруашылықтарының мінез-құлқын толық сипаттай алмай отыр. Осыған байланысты соңғы зерттеулерде белгісіздік тұтыну көлемі мен құрылымын айқындайтын негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырыла бастады.

Тұтыну экономикасындағы классикалық еңбектер белгісіздіктің үй шаруашылықтарының мінез-құлқына, ең алдымен, сақтық уәждері

мен өтімділік шектеулері арқылы әсер ететінін көрсетеді. Мысалы, Қытай деректері негізінде жүргізілген Zhang және Wan (2004) зерттеуінде экономикалық белгісіздік пен қаржылық ресурстарға қолжетімділіктің шектеулілігі тұтынудың ұзақ мерзімді төмендеуіне және жинақтау мінез-құлқының күшеюіне алып келетіні дәлелденген. Бұл ретте үй шаруашылықтары тұтыну көлемін қысқартумен ғана шектелмей, шығыстар құрылымын негізгі әрі сұранысы икемсіз санаттардың пайдасына қарай қайта құра бастайды. Осындай тетіктер табыс күйзелістерін талдауға арналған зерттеулерде де байқалады. Ресей бойынша панельдік деректерді пайдаланған Ren Mu (2006) жұмысы теріс табыс күйзелістерінің, әсіресе осал үй шаруашылықтары топтарында, тұтынуға асимметриялық әсер ететінін көрсетіп, тұтыну құрылымындағы айырмашылықтарды одан әрі тереңдете түсетінін айқындайды.

2000–2010 жылдары жүргізілген эмпирикалық зерттеулер бұл көзқарасты кеңейтіп, белгісіздікті жекелеген табыс ауытқуларының жиынтығы ретінде емес, үй шаруашылықтарының шешім қабылдауын қалыптастыратын жүйелі фактор ретінде қарастыра бастады. Aaberge *et al.*, (2014) Қытайдағы күтпеген саяси күйзелістің үй шаруашылықтарының мінез-құлқына әсерін талдай отырып, жартылай ұзақ мерзімді тауарларды тұтынудың күрт төмендеуін және жинақтардың артуын анықтады. Авторлар бұл өзгерістерді белгісіздіктің кенет өсуіне жауап ретінде қалыптасқан сақтық мінез-құлқының көрінісі деп түсіндіреді, яғни үй шаруашылықтары тұтыну стратегияларын бірқалыпты уақытша қайта теңестіру арқылы емес, сапалық тұрғыдан өзгерту арқылы бейімделеді.

Әдебиеттің тағы бір бағыты қайталанатын сыртқы шоктар жағдайында тұтыну құрылымындағы өзгерістерге назар аударады. Kotelnikova & Radaev (2017) Ресей деректері негізінде жүргізген зерттеуінде бірінен кейін бірі орын алған дағдарыстар тұтынушылық шығыстардың азық-түлік тауарларына қарай қайта бөлінуіне және табыс топтары арасындағы тұтыну деңгейлерінің уақытша жақындасуына алып келетінін көрсетеді. Ерекше назар аударарлығы, экономикалық қалпына келу кезеңдерінде де тұтыну құрылымы дағдарысқа дейінгі күйіне толық оралмайды. Бұл құбылыс жаңа мінез-құлықтық үлгілердің орнығуын көрсетіп, тұтыну стратегияларының өзгеруі талғамға негізделген емес, мәжбүрлі сипатқа ие екенін дәлелдейді.

Соңғы зерттеулерде белгісіздіктің көпфакторлы сипатына айрықша мән беріле бастады. Stillman (2001) жоғары инфляциялық режимде үй шаруашылықтарының мінез-құлқына әсері біртекті емес екенін және оның табыс деңгейіне, демографиялық сипаттамаларға, сондай-ақ жұмыспен қамтылудың тұрақтылығына тәуелді болатынын көрсетеді. Мұндай жағдайда белгісіздік қорғаныштық стратегияларды күшейтіп, еркін тұтынудың қысқаруы мен үй шаруашылықтары бюджеттерінің міндетті шығындар пайдасына қайта бөлінуі арқылы көрініс табады. Осыған ұқсас қорытындылар Дүниежүзілік банк зерттеулерінде де келтіріледі (Brown *et al.*, 2013), онда банк және қаржы дағдарыстарының үй шаруашылықтарына табыс, жұмыспен қамту және кредиттік шектеулер арналары арқылы әсер етіп, тұтыну мінез-құлқында ұзақ мерзімді өзгерістер қалыптастыратыны көрсетілген.

Сонымен қатар, жаңа зерттеу жұмыстарында экономикалық белгісіздікті басқа тәуекел көздерімен өзара байланыста қарастыратын пәнаралық тәсіл кеңінен қолданыла бастады. Yip және әріптестері (2022) экологиялық және әлеуметтік-экономикалық тәуекелдер макроэкономикалық тұрақсыздықтың әсерін күшейтіп, үй шаруашылықтарының тұтыну стратегияларында анағұрлым терең өзгерістердің қалыптасуына алып келетінін көрсетеді. Бұл зерттеулер тармағынадағы макроэкономикалық талдаудан тыс шыққанымен, олардың нәтижелері үй шаруашылықтарының жекелеген күйзелістерге емес, жинақталған әрі өзара әрекеттесетін белгісіздік факторларына жауап қайтаратыны туралы тұжырымды нығайта түседі.

Әдебиеттің жеке бір бағыты Қазақстанды және институционалдық әрі макроэкономикалық сипаттамалары ұқсас өтпелі экономикаларды зерттеуге арналған. Khitakhunov *et al.*, (2025) дағдарыс және дағдарыстан кейінгі кезеңдерде тұтынушылық сұраныс пен макроэкономикалық көрсеткіштер арасында қысқа мерзімді де, ұзақ мерзімді де өзара байланыстардың бар екенін анықтайды. Алайда олардың талдауы негізінен жиынтық сұраныс деңгейімен шектеліп, үй шаруашылықтары тұтынушының құрылымдық өзгерістерін терең қарастырмайды. Ishuova *et al.*, (2024) Қазақстандағы жұмыспен қамту күйзелістерінің азаматтардың қаржылық тұрақтылығына әсерін талдай отырып, табыс пен жинақтардың уақытша өсуі тұтынуды тұрақты түрде тегістеуді қамтамасыз ету үшін жеткіліксіз екенін көрсетеді. Үй шаруашылықтарының тұтынуы

жұмыспен қамту мәртебесіндегі және үй шаруашылығы құрамындағы өзгерістерге жоғары сезімтал болып қала береді. Бұл нәтижелер экономикалық белгісіздік жағдайында тұтынудың осалдығын айқын растағанымен, шығыстар құрылымындағы өзгерістерді қалыптастыратын тетіктерді ашып көрсету тұрғысынан шектеулі болып табылады.

Жалпы алғанда, қолда бар ғылыми әдебиет бірнеше орнықты қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Біріншіден, баға тұрақсыздығы үй шаруашылықтарының тұтыну мінез-құлқына елеулі ықпал етеді, бұл ең алдымен сақтық және бейімделуші стратегиялардың күшеюі арқылы көрініс табады. Екіншіден, белгісіздікке жауап беру жүйелі сипатқа ие: ол тұтынудың жалпы деңгейіндегі өзгерістермен ғана емес, сондай-ақ шығыстардың негізгі және еркін санаттар арасында қайта бөлінуімен байқалады. Үшіншіден, табыс шектеулері мен табыстардың теңсіз бөлінуі белгісіздіктің әсерін күшейтіп, әртүрлі әлеуметтік топтар арасында тұтыну реакцияларының біркелкі болмауына алып келеді.

Сонымен қатар, эмпирикалық зерттеулердің елеулі көлемі бар болғанымен, бұл бағытта қосымша тереңдетілген талдауды қажет ететін тұстар сақталуда. Көптеген жұмыстар белгісіздіктің жекелеген өлшемдеріне, мысалы табыс немесе саяси күйзелістерге, шоғырланады немесе шығыстар құрылымындағы өзгерістерді талдамай, тұтынудың жиынтық көрсеткіштеріне ғана сүйенеді. Қазақстан бойынша қолда бар зерттеулер бытыраңқы сипатқа ие және көбінесе нақты табыстар динамикасын, инфляциялық үдерістерді және тұтыну құрылымының трансформациясын біртұтас аналитикалық шеңберде біріктірмейді. Әсіресе негізгі шығындар үлесінің артуы тек баға динамикасымен ғана түсіндіріле ме, әлде созылмалы экономикалық тұрақсыздық жағдайында үй шаруашылықтарының нақты сатып алу қабілетінің орнықты қысқаруын білдіре ме деген мәселе ашық күйінде қалып отыр.

Берілген зерттеу үй шаруашылықтарының тұтынушылық мінез-құлқын перманентті табыс теориясы, сақтық уәжі және Энгель заңдылығы шеңберінде түсіндіріледі. Перманентті табыс теориясына сәйкес тұтыну ұзақ мерзімді табыс күтулеріне тәуелді. Алайда экономикалық тұрақсыздық жағдайында үй шаруашылықтары шешім қабылдауда ағымдағы нақты табыс пен баға тұрақсыздығына көбірек сүйенеді.

Сақтық уәжі күшейген кезде еркін тұтыну қысқарып, базалық қажеттіліктерге жұмсалатын

шығындар үлесі артады. Осы тұрғыдан азық-түлік шығындарының үлесі табыс шектеулерінің жанама индикаторы ретінде қарастырылады. Энгель заңдылығы бұл байланысты табыс деңгейінің өзгерісімен түсіндіреді, алайда берілген зерттеуде ол макроэкономикалық тұрақсыздық және инфляциялық күтулермен бірге талданады.

Осылайша, зерттеудің теориялық ұстанымы тұтыну құрылымындағы өзгерістерді тұтынушылық талғамдардың эволюциясымен емес, нақты табыстардың тұрақсыздығы жағдайында қалыптасатын бейімделу механизмдерімен байланыстырады. Экономикалық белгісіздік пен табыс осалдығы күшейген жағдайда үй шаруашылықтары еркін тұтынуды қысқартып, шығыстарды базалық қажеттіліктерге қайта бағдарлауы ықтимал. Осы тұжырым эмпирикалық бағалау арқылы тексеріледі және келесі гипотеза түрінде тұжырымдалады: нақты табыстардың тұрақсыздығы мен табыс осалдығы күшейген сайын, тұтыну құрылымындағы азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесі артады.

Әдіснама

Зерттеу 2001–2024 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасы бойынша жылдық уақыттық қатарлар деректеріне негізделеді ($n = 24$). Дереккөз ретінде Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының және Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің ресми мәліметтері пайдаланылды.

Талдау бірнеше кезеңнен тұрады. Алдымен сипаттамалық статистика және динамикалық талдау жүргізілді. Кейін айнымалылар арасындағы байланыстарды алдын ала бағалау үшін Пирсон корреляция коэффициенттері есептелді.

Негізгі эмпирикалық тексеру сызықтық OLS регрессиялық моделі арқылы жүзеге асырылды. Тәуелді айнымалы ретінде тұтынушылық шығыстар құрылымындағы азық-түлікке жұмсала-

тын шығындар үлесі (FoodShare) алынды. Түсіндірмелі айнымалылар ретінде нақты табыстар индексі (RealIncome), тұтыну бағалары индексі (Inflation) және ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен табысы бар халық үлесі (Poverty) енгізілді.

Модель келесі түрде бағаланды:

$$\text{FoodShare}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{RealIncome}_t + \beta_2 \text{Inflation}_t + \beta_3 \text{Poverty}_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Бағалау RStudio бағдарламасында жүргізілді. Коэффициенттердің статистикалық мәнділігі 1 %, 5 % және 10 % деңгейлерінде тексерілді. Модельдің сенімділігін қамтамасыз ету мақсатында стационарлыққа (ADF тест), автокорреляцияға (Durbin–Watson) және гетероскедастикаға (Breusch–Pagan) қатысты диагностикалық тексерулер жүргізілді.

Нәтижелер мен талқылау

Экономикалық тұрақсыздық жағдайында үй шаруашылықтарының тұтыну стратегияларының трансформациясын талдау табыс динамикасын бағалаудан басталуы тиіс, өйткені табыс тұтынудың формалды мүмкіндігін айқындап, үй шаруашылықтарының тұтынушылық шешім қабылдау шеңберін белгілейді. Осыған байланысты зерттеудің бірінші кезеңінде Қазақстан Республикасындағы жалақы динамикасы қарастырылады, ол ұзақ мерзімді кезеңдегі үй шаруашылықтары табыс базасындағы өзгерістерді сипаттайды.

Тұтыну жағдайларын неғұрлым дәл бағалау мақсатында жалақы динамикасы тек ұлттық валютада ғана емес, сондай-ақ АҚШ долларындағы баламасында да талданады. Мұндай тәсіл айырбас бағамының ауытқулары мен макроэкономикалық тұрақсыздықтың үй шаруашылықтары табыстарының нақты сатып алу әлеуеті ықпалын ескеруге мүмкіндік береді (кесте 1).

1-кесте

Қазақстан Республикасындағы орташа, медиана және модальді жалақы динамикасы, мың теңге

Жыл	Орташа жалақы, теңге	Ақш долларындағы баламасы*	Медианалық жалақы, теңге	Модальді жалақы, теңге
2013	109 141	717	–	–
2014	121 021	675	–	–
2015	126 021	568	–	–
2016	142 898	418	–	–

Кестенің жалғасы

Жыл	Орташа жалақы, теңге	Ақш долларындағы баламасы*	Медианалық жалақы, теңге	Модальді жалақы, теңге
2017	150 827	463	–	–
2018	162 673	472	–	–
2019	186 815	488	112 281	48 996
2020	213 003	498	142 718	57 870
2021	250 311	587	165 816	57 923
2022	309 867	673	204 149	68 565
2023	350 542	745	251 356	81 377
2024	405 416	860	285 677	97 557
2025 (III квартал)	433 312	847	317 512	116 059

Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы, «Еңбек және табыс» бөлімі, 2025) дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған. АҚШ долларына қайта есептеу Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің ресми орташа жылдық (2025 жыл үшін – орташа тоқсандық) айырбас бағамы бойынша жүргізілді

1-кестеде келтірілген деректер қарастырылып отырған кезең ішінде Қазақстан Республикасында орташа номиналды жалақының тұрақты өскенін көрсетеді. Орташа жалақы 2013 жылы 109 141 теңгеден 2023 жылы 350 542 теңгеге дейін артты, 2024 жылы 405 416 теңгеге жетіп, 2025 жылдың үшінші тоқсаны бойынша алдын ала деректерге сәйкес 433 312 теңгені құрады. Сырттай қарағанда, бұл үрдіс үй шаруашылықтары табыс базасының кеңейгенін білдіріп, номиналды табыстардың орнықты өсуі ретінде түсіндірілуі мүмкін.

Алайда жалақы динамикасын АҚШ долларындағы баламасында қарастырған кезде табыстардың өсуі анағұрлым тұрақсыз сипатта көрінеді. 2013 жылы 717 АҚШ долларынан 2016 жылы 418 АҚШ долларына дейін төмендегеннен кейін, долларлық мәндегі жалақы деңгейі кейінгі жылдары айтарлықтай құбылып отырды. Тек 2023–2025 жылдар аралығында ғана ол талданатын кезеңнің басындағы деңгейлерге жақындай түсті. Бұл жағдай үй шаруашылықтары табыстарының айырбас бағамының өзгерістеріне және макроэкономикалық күйзелістерге жоғары сезімтал екенін, сондай-ақ табыстың сатып алу әлеуетіндегі жетістіктердің орнықсыз сипатын айқын көрсетеді.

Қосымша қорытындылар жалақының бөлініс көрсеткіштерін талдау барысында айқындалады. Медианалық және модальдық жалақы деректері жұмысшылардың басым бөлігіне тән

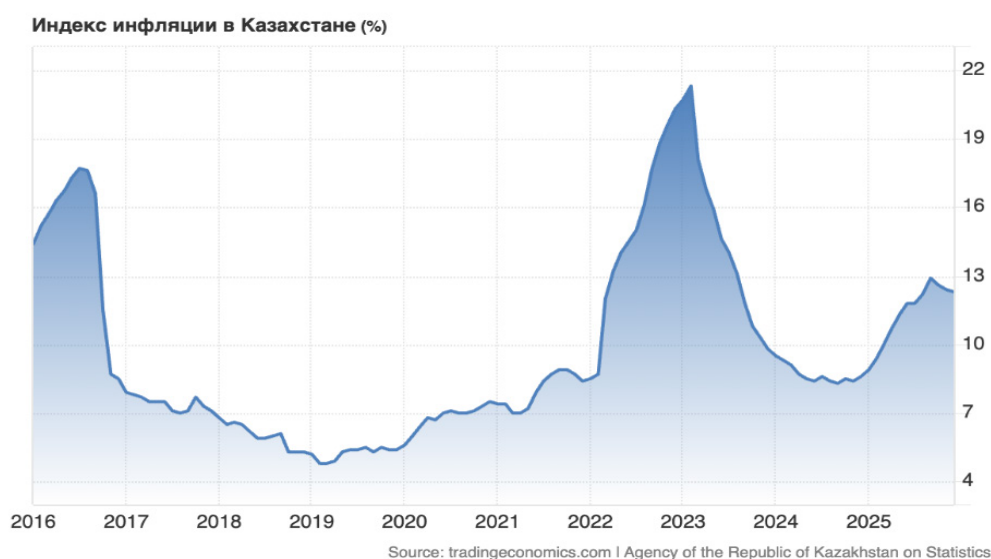
табыс деңгейінің орташа көрсеткіштен едәуір төмен екенін көрсетеді. Мысалы, 2024 жылы медианалық жалақы 285 677 теңгені құраса, модальдық жалақы бар болғаны 97 557 теңге деңгейінде қалыптасты. Мұндай алшақтық табыстардың бөлінісіндегі айқын асимметрияны сипаттап, жалақы өсімінің негізінен табыстардың жоғарғы сегментінде шоғырланғанын аңғартады. Орташа жалақының өсуі жалғасқанына қарамастан, осындай құрылым 2025 жылы да сақталып отыр.

Жалпы алғанда, орташа, медианалық және модальдық жалақыларды бірлесіп талдау номиналды табыстардың өсуі халықтың көпшілігі үшін нақты тұтыну жағдайларының салыстырмалы түрде жақсаруымен қатар жүрмегенін көрсетеді. Мұндай табыс құрылымы үй шаруашылықтарының бейімделуші және қорғаныштық тұтыну стратегияларына көшуі үшін объективті алғышарттар қалыптастырады, бұл өз кезегінде тұтынушылық шығыстар құрылымындағы өзгерістер арқылы көрініс табады.

Осы тұжырымды тереңдете отырып және тұтынушылық мінез-құлықтың қалыптасуындағы баға динамикасының рөлін бағалау мақсатында келесі бөлімде инфляциялық үрдістерге талдау жасалады. Инфляция динамикасы экономикалық тұрақсыздық деңгейін және оның үй шаруашылықтарының нақты табыстарына берілу тетіктерін сипаттайтын негізгі көрсеткіштердің бірі болып табылады (1-сурет).

1-сурет

Қазақстандағы инфляция динамикасы 2016-2025 жж, %

Ескерту: (Trading Economics, 2026) дереккөзінен алынған

1-суретте көрсетілгендей, қарастырылып отырған кезеңде Қазақстан Республикасындағы инфляция динамикасы салыстырмалы түрде тұрақты баға ортасынан орнықты экономикалық тұрақсыздық режиміне көшу үрдісін сипаттайды. 2017–2019 жылдар аралығында инфляция 4–6 % шегінде қалып, үй шаруашылықтарының шешім қабылдауы мен орта мерзімді күтулерді қалыптастыру үшін болжамды жағдайлар жасады. Алайда 2020 жылдан бастап инфляциялық үдерістер айқын құбылмалы сипатқа ие болып, экономикалық режимнің өзгергенін көрсетті.

Әсіресе 2022–2023 жылдарда инфляцияның күрт жеделдеуі назар аударарлық, бұл кезеңде жылдық баға өсімі 20 %-дан асты. Бұл құбылысты тек уақытша баға серпілісі ретінде емес, үй шаруашылықтары қызмет ететін экономикалық ортаны елеулі түрде өзгерткен құрылымдық үзіліс ретінде қарастыру қажет. 2024–2025 жылдары инфляцияның баяулауы байқалғанымен, баға деңгейі пандемияға дейінгі траекториясына толық оралған жоқ, бұл жоғары инфляциялық ортаның орнығуын және болашақтағы баға динамикасына қатысты белгісіздіктің сақталуын көрсетеді.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, мұндай инфляциялық траектория табыс өсімінің тұтынуға берілу тетіктеріне жүйелі әсер етеді. Баға деңгейінің жоғары болуы және оның болжанбайтын сипаты ағымдағы табыстың артуы мен нақты сатып алу қабілеті арасындағы байланысты әлсіретіп, тұтыну көлемін ұлғайту стратегияларын барған сайын осал етеді. Мұндай жағдайда үй шаруашылықтарының шешімдері ағымдағы номиналды табыс динамикасынан гөрі табыстардың күнсыздану тәуекелдері мен баға тұрақсыздығын қабылдауына көбірек тәуелді бола бастайды.

Жалпы алғанда, байқалып отырған инфляция динамикасы үй шаруашылықтарының мінез-құлқы кеңейтілген тұтыну модельдерінен сақтық пен бейімделуге негізделген стратегияларға қарай ығысуына алып келетін макроэкономикалық контекст қалыптастырады. Баға қысымының салдарын эмпирикалық тұрғыдан бағалау мақсатында келесі бөлімде үй шаруашылықтарының тұтынушылық шығыстарының құрылымы талданады, бұл инфляциялық үдерістердің тұтыну шығыстарының нақты бөлінісінде қалай көрініс табатынын бағалауға мүмкіндік береді (2-кесте).

2-кесте

Қазақстан Республикасындағы үй шаруашылықтарының тұтыну шығыстарының құрылымы, бір үй шаруашылығына орташа есеппен, %

Жыл	Азық-түлік тауарлары	Азық-түлік емес тауарлар	Ақылы қызметтер
2015	48,4	27,8	23,8
2016	49,3	27,2	23,5
2017	50,3	26,6	23,1
2018	52,2	25,3	22,5
2019	53,8	24,7	21,5
2020	58	25,1	16,9
2021	56,8	25,5	17,7
2022	55,2	26,3	18,4
2023	55,7	25,2	19,1
2024	55,4	24,5	20

Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы, «Халықтың өмір сүру деңгейі статистикасы» бөлімі, 2025) дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

2-кестеде келтірілген деректерге сәйкес, қарастырылып отырған кезең ішінде Қазақстан Республикасындағы үй шаруашылықтарының тұтынушылық шығыстарының құрылымы азық-түлік тауарларының үлесінің тұрақты түрде артуымен сипатталады. Азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің ең айқын өсуі 2020 жылы тіркеліп, бұл көрсеткіш 58,0 %-ға жетті. Мұндай серпін пандемиялық күйзеліс пен экономикалық белсенділікті шектеуге байланысты үй шаруашылықтарының бейімделу реакциясын көрсетеді.

Кейінгі жылдары азық-түлік шығыстары үлесінің тек ішінара төмендеуі байқалады. Мәселен, 2024 жылы бұл көрсеткіш 55,4 % деңгейінде қалып, 2015–2017 жылдардағы пандемияға дейінгі мәндерден (48,4–50,3 %) айтарлықтай жоғары болып отыр. Бұл жағдай тұтыну құрылымының бұрынғы пропорцияларына толық оралмайтынын, керісінше негізгі шығыстардың жоғары үлесі деңгейінде орнығатынын көрсетеді. Басқаша айтқанда, азық-түлік компонентінің артуы уақытша сипатқа емес, орнықты үрдіске айналған.

Алынған нәтижелерді неғұрлым айқын түсіндіру үшін халықаралық салыстыруға жүгіну орынды (сурет 2). Ұсынылған деректер Қазақстандағы азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесі АҚШ (6,7 %), Ұлыбритания (8,7 %) және Германия (шамамен 12 %) сияқты дамыған эконо-

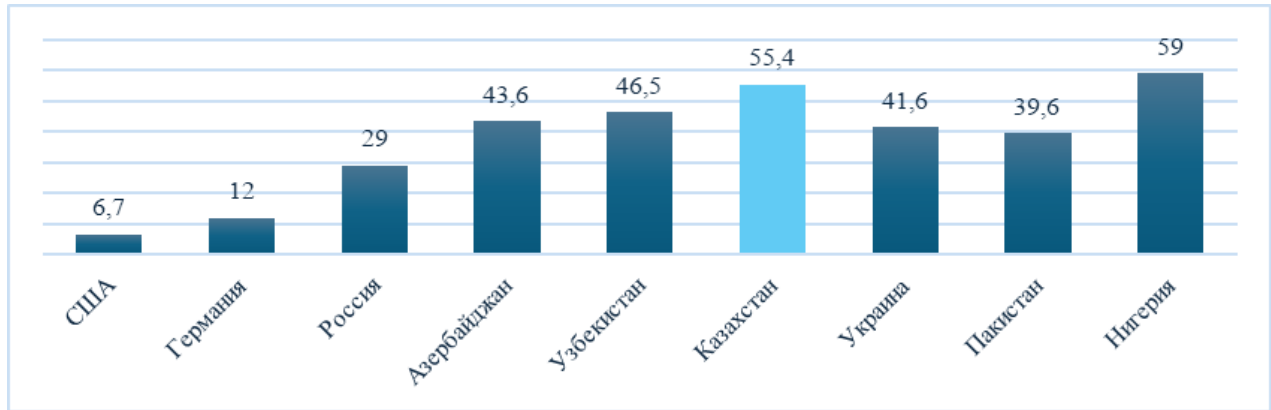
номикалардағы тиісті көрсеткіштерден айтарлықтай жоғары екенін көрсетеді. Тіпті бірқатар дамушы нарық экономикаларымен салыстырғанда да бұл көрсеткіш жоғары деңгейде қалып, Өзбекстан (46,5 %), Әзербайжан (43,6 %) және Украина (41,6 %) сияқты елдердің мәндеріне жақын келеді.

Осылайша, 2024 жылы Қазақстандағы тұтыну құрылымы негізгі шығыстардың үлесі жоғары экономикалық модельге сәйкес келуін жалғастырып, анықталған мінез-құлықтық ығысудың орнықты сипатын растайды. Бұл тұтынушылық шығыстар құрылымындағы байқалып отырған өзгерістер жекелеген күйзелістерге қысқа мерзімді реакцияны ғана емес, үй шаруашылықтарының тұтыну мінез-құлқындағы неғұрлым терең және орнықты өзгерістерді білдіретінін көрсетеді.

Сонымен қатар, аталған құрылымдық өзгерістерді дұрыс интерпретациялау үшін олардың тек баға факторларының ықпалымен қалыптасқанын немесе үй шаруашылықтары табыстарының динамикасымен айқындалатынын анықтау маңызды. Осыған байланысты келесі бөлімде номиналды және нақты ақшалай табыстарды салыстырмалы талдау ұсынылады (сурет 3), бұл тұтыну стратегияларының трансформациясының негізінде жатқан экономикалық тетіктерді айқындауға мүмкіндік береді.

2-сурет

Таңдалған елдердегі тұрмыстық тұтыну шығындарының құрылымындағы азық-түлік шығындарының үлесі, %

Ескерту: (Picodi Global, 2023) дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

3-сурет

Қазақстан Республикасындағы халықтың номиналды және нақты ақшалай кірістерінің динамикасы, 2015-2024 жж, %

Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы, «Халықтың өмір сүру деңгейі статистикасы» бөлімі, 2025) дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

3-суретте көрсетілгендей, талданған бүкіл кезең бойында халықтың номиналды ақшалай табыстары жыл сайын тұрақты түрде жоғары өсім қарқынын көрсетіп, алдыңғы жылмен салыстырғанда 108,1 %–117,6 % аралығында қалыптасты. Формалды тұрғыдан алғанда, бұл динамика табыс базасының кеңеюін білдіреді және үй шаруашылықтарының тұтыну мүмкіндіктері артып келеді деген әсер қалдыруы мүмкін.

Алайда нақты ақшалай табыстардың динамикасына көшкен кезде жағдай айтарлықтай өзгереді. Нақты табыстар индексі салыстырмалы түрде тар аралықта, яғни 99,3 %–106,4 % шегінде ауытқып, орнықты өсу үрдісін қалыптастыр-

майды. Жекелеген жылдары нақты табыстардың төмендеуі байқалса, кезеңдердің басым бөлігінде олардың өсімі мардымсыз болып, номиналды табыстардың өсу қарқынымен салыстыруға келмейді. Тіпті 2023–2024 жылдары номиналды табыстардың жедел өсуі аясында да нақты өсім шектеулі болып қалып, тұтынуды кеңейту үшін жеткіліксіз деңгейде болды.

Номиналды және нақты табыстар динамикасы арасындағы анықталған алшақтық номиналды көрсеткіштердің өсуі негізінен өтемдік функция атқаратынын, яғни инфляциялық күнсыздандуды ішінара өтеуге бағытталғанын көрсетеді. Бұл ретте нақты сатып алу қабілетін арт-

тыру екінші кезекте қалып отыр. Нәтижесінде табыстар үй шаруашылықтары тарапынан кеңейтілген тұтынудың ресурсы ретінде емес, көбінесе қолданыстағы өмір сүру деңгейін сақтау құралы ретінде қабылданады.

Тұтынушылық мінез-құлық тұрғысынан алғанда, бұл шешім қабылдау логикасының өзгеруін білдіреді: үй шаруашылықтары ағымдағы табыс өсімінің қарқынына емес, табыстардың құнсыздану тәуекелдеріне және табыстың құнсыздануының тұрақсыздығына бағдарланады. Мұндай жағдайда тұтынуды кеңейту стратегиясы экономикалық тұрғыдан ұтымсыз болып, бейімделуші және қорғаныштық тұтыну стратегияларының басым болуына ықпал етеді.

Осылайша, нақты кірістер траекториясы тұтыну құрылымындағы бұрын анықталған өзгерістердің негізгі түсіндіруші факторы ретінде көрінеді. Азық-түлік шығыстары үлесінің артуы және еркін тұтыну санаттарының қысқаруы үй шаруашылықтары талғамының өзгеруін емес,

ұзаққа созылған экономикалық тұрақсыздық жағдайында нақты табыстардың тоқырауына берілген ұтымды жауапты көрсетеді. Аталған үдерістерді тереңірек талдау мақсатында келесі кезеңде негізгі азық-түлік өнімдерін нақты тұтынудың физикалық көлемдегі динамикасы санаттар бойынша қарастырылады (3-кесте).

Негізгі азық-түлік өнімдерін тұтыну құрылымындағы мінез-құлықтық өзгерістерді талдау үшін 3-кестеде 2019 жылдан басталатын кезең қарастырылды. Дәл осы уақыт аралығы пандемияға дейінгі бастапқы деңгейді айқындауға, 2020 жылғы күйзеліс жағдайында үй шаруашылықтарының реакциясын бағалауға, сондай-ақ 2022 жылдан кейін қалыптасқан постпандемиялық динамика мен құрылымдық өзгерістерді қадағалауға мүмкіндік береді. Мұндай кезеңді таңдау қысқа мерзімді бейімделу реакциялары мен орнықты сипат алған тұтыну стратегиялары арасындағы айырмашылықты нақты ажыратуға жағдай жасайды.

3-кесте

Қазақстан республикасы халқының негізгі азық-түлікті тұтыну динамикасы, 2019-2024 жж., жан басына шаққанда орта есеппен, кг

	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Ет және ет өнімдері	78,9	83,7	82,3	78,2	80,1	82,6
Сүт және сүт өнімдері	253,5	259,4	243,2	226,4	227,2	232,2
Жұмыртқа	194,3	199,1	193,9	194,6	202,0	205,8
Майлар мен майлар	17,1	17,3	16,2	15,7	15,6	15,7
Жеміс	77,4	78,7	76,8	73,0	76,3	80,2
Көкөністер	86,6	86,4	80,6	77,6	78,5	80,6
Картоп	48,5	50,1	46,3	45,0	45,0	45,2
Қант және кондитерлік өнімдер	42,9	43,0	44,0	41,1	42,3	43,1
Балық және теңіз өнімдері	14,6	15,1	14,8	14,1	14,0	14,2

Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы, «Халықтың өмір сүру деңгейі статистикасы» бөлімі, 2025) дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

3-кестеде келтірілген деректер 2020 жылдың тұтыну динамикасы тұрғысынан атипиялық кезең болғанын көрсетеді. COVID-19 пандемиясы, локдаундардың енгізілуі және экономикалық белсенділіктің едәуір бөлігінің үй кеңістігіне ауысуы жағдайында азық-түлік өнімдерінің бірқатар санаттары бойынша тұтынудың артуы немесе салыстырмалы түрде тұрақты сақталуы байқалды. Атап айтқанда, жан басына шаққан-

дағы ет және ет өнімдерін тұтыну 78,9 кг-нан 83,7 кг-ға дейін, сүт және сүт өнімдері 253,5 кг-нан 259,4 кг-ға дейін, жұмыртқа 194,3-тен 199,1 данаға дейін өсті, сондай-ақ картоп пен қант тұтынуында да ұлғаю тіркелді. Алайда бұл өзгерістерді халықтың әл-ауқатының жақсаруы ретінде қарастыруға болмайды. Олар қоғамдық тамақтану орындарының жабылуы, үй жағдайында тамақ әзірлеудің артуы және қор жинау мінез-

күлқы нәтижесінде тұтыну моделінің уақытша өзгеруімен түсіндіріледі.

Алайда 2021–2022 жылдары аталған үрдістің кері бұрылысы байқалып, ол әсіресе 2022 жылы айқын көрінді. Бұл жылды тұтыну динамикасындағы құрылымдық бетбұрыс нүктесі ретінде қарастыруға болады. Осы кезеңде негізгі азық-түлік топтарының барлығы дерлік бойынша тұтыну көлемі төмендеді: ет және ет өнімдері 78,2 кг-ға, сүт өнімдері 226,4 кг-ға, жемістер 73,0 кг-ға, көкөністер 77,6 кг-ға, картоп 45,0 кг-ға, майлар 15,7 кг-ға дейін қысқарды. Сонымен қатар табыс деңгейіне дәстүрлі түрде жоғары сезімтал саналатын балық пен теңіз өнімдерін тұтыну да төмендеді.

2022 жылғы тұтынудың күрт қысқаруы макроэкономикалық факторлардың біріккен ықпалымен түсіндіріледі. Олардың қатарында инфляцияның жеделдеуі, азық-түлік бағасының өсуі, логистикалық тізбектердің бұзылуы, девальвациялық күтулердің күшеюі және үй шаруашылықтары табыстарының нақты сатып алу қабілетінің төмендеуі бар. Мұндай жағдайда үй шаруашылықтары пандемия кезеңінде қалыптасқан өтемдік тұтыну моделінен қатаң бейімделу режиміне өтті. Бұл режим нақты тұтыну көлемдерінің қысқаруымен және азық-түлік себетінің қарапайымдануымен сипатталады.

Кейінгі жылдарға (2023–2024) жүргізілген талдау тұтынудың ішінара қалпына келуін көрсеткенімен, бұл процесс шектеулі әрі біркелкі емес сипатқа ие. Атап айтқанда, ет тұтынуының 82,6 кг-ға дейін, жұмыртқаның 205,8 данаға дейін және жемістердің 80,2 кг-ға дейін біршама өсуі байқалады. Ал сүт өнімдері, көкөністер, картоп және балық тұтынуы 2019–2020 жылдардағы деңгейлерден төмен күйінде қалып отыр. Бұл тұтынушылық таңдаулардың неғұрлым қолжетімді әрі әмбебап калория мен ақуыз көздеріне, ең алдымен жұмыртқаға қарай ығысқанын, ал қымбат санаттарға сұраныстың шектелгенін көрсетеді.

Маңыздысы, бұл динамика бұған дейін көрсетілген номиналды табыстардың өсуі аясында қалыптасып отыр (кесте 1). 2024 жылға қарай орташа жалақы артты, ал оның АҚШ долларындағы баламасы пандемияға дейінгі деңгейлерге жақындай түсті. Алайда нақты табыстарды және жалақының бөліністік сипаттамаларын (медианалық және модальдық мәндер) талдау бұл өсімнің кең ауқымды сипат алмағанын және халықтың басым бөлігі үшін тұтынуды орнықты

түрде кеңейтуге әкелмегенін көрсетеді. Осы себепті табыс көрсеткіштерінің формалды жақсарғанына қарамастан, тұтыну құрылымы мен нақты көлемдері тұрақты өсу траекториясына қайта оралмай отыр.

Жалпы алғанда, 2019–2024 жылдар аралығындағы талдау Қазақстандағы негізгі азық-түлік өнімдерін тұтыну динамикасы орнықты әл-ауқаттың артуына тән сызықтық сипатқа ие емес екенін көрсетеді. Керісінше, үй шаруашылықтары макроэкономикалық күйзелістерге жауап ретінде тұтыну көлемдерінің төмен деңгейін бірнеше азық-түлік санаттары бойынша бекітіп отыр. Халық санының өсуі нақты тұтыну көлемдерінің пропорционалды артуымен қатар жүрмеген жағдайда, бұл жағдай үй шаруашылықтары бюджетіне түсетін қысымды одан әрі күшейтіп, анықталған өзгерістердің құрылымдық сипатын тереңдете түседі.

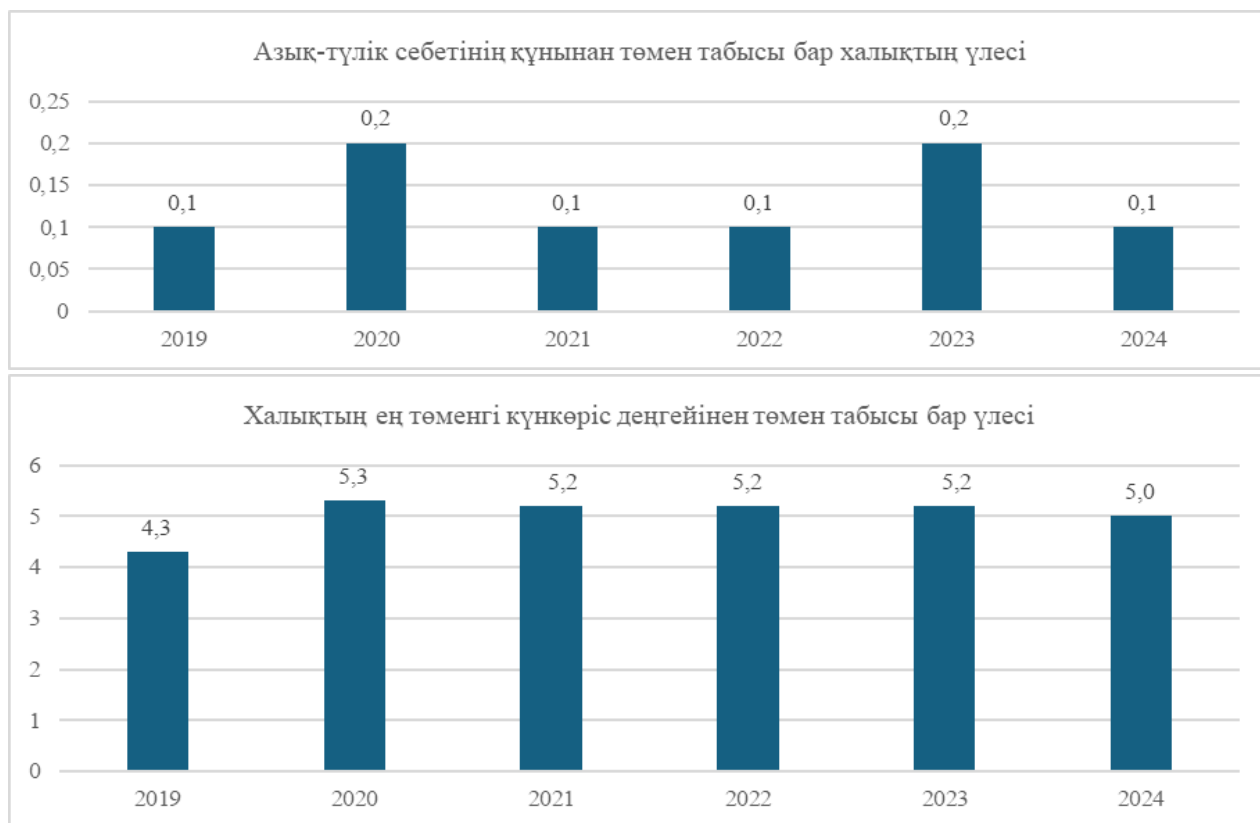
Осылайша, азық-түлік өнімдерін нақты тұтыну деректері Қазақстандағы үй шаруашылықтарының тұтыну стратегияларының трансформациясы тұтыну көлемдерінің ұлғаюынан емес, құрылымдық өзгерістерден, қымбат өнімдерді қолжетімді баламалармен алмастырудан және табыстардың формалды өсуіне қарамастан күйзелістерден кейін төмен тұтыну деңгейлерінің орнығуынан көрініс табатынын көрсетеді.

Аталған өзгерістердің мәнін дұрыс түсіндіру үшін олардың үй шаруашылықтарының талғамдық таңдауларының эволюциясын білдіре ме, әлде объективті табыс шектеулерімен айқындала ма деген сұраққа жауап беру маңызды. Осыған байланысты анықталған мінез-құлықтық ығысуларды қосымша түсіндіру үшін келесі бөлімде азық-түлік себетінің құнынан және ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен табысы бар халық үлесіне талдау жасалады (сурет 4).

Ұсынылған деректерді талдау азық-түлік себетінің құнынан төмен табысы бар халықтың үлесі абсолюттік мәндері салыстырмалы түрде төмен болғанына қарамастан, қарастырылып отырған бүкіл кезең бойында орнықты түрде сақталып отырғанын көрсетеді. Бұл көрсеткіштің ең жоғары мәндері 2020 және 2023 жылдары тіркеліп, жекелеген кезеңдерде тіпті ең төменгі азық-түлік жиынтығының өзі белгілі бір үй шаруашылықтары үшін экономикалық тұрғыдан қолжетімсіз болатынын аңғартады. Мұндай халық тобының болуы азық-түлік себетінің құрылымына тікелей әсер етіп, бұрынғы тұтыну көлемдерін сақтауды шектейді.

4-сурет

Қазақстан Республикасындағы азық-түлік себетінің құнынан және ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен табысы бар халықтың үлесі, 2019–2024 жж., %

Ескерту: (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы, «Халықтың өмір сүру деңгейі статистикасы» бөлімі, 2025) дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Тұрақты шектеулерді бағалау тұрғысынан алғанда, ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен табысы бар халық үлесінің динамикасы анағұрлым айқын көрінеді. 4-суретте көрсетілгендей, 2020 жылы бұл көрсеткіштің күрт өсуінен кейін оның мәні пандемияға дейінгі деңгейіне қайта оралмай, 2021–2023 жылдары шамамен 5,2 % деңгейінде тұрақтанып, тек 2024 жылы ғана шамалы төмендеген. Бұл ағымдағы табыстың артуы жағдайында да ең төменгі тұтыну шегіне жақын орналасқан үй шаруашылықтарының елеулі тобы сақталып отырғанын білдіреді.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, алынған нәтижелер тұтынушылық мінез-құлықты талдау үшін іргелі маңызға ие. Ең төменгі күнкөріс деңгейіне жақын орналасқан үй шаруашылықтары үшін кез келген баға күйзелістері, әсіресе азық-түлік сегментіндегі баға өсімі, тұтыну құрылымын мәжбүрлі түрде қайта қарауға алып келеді.

Мұндай жағдайда жекелеген азық-түлік өнімдерін нақты тұтынудың қысқаруы немесе тоқырауы тұтынудан ерікті бас тартудың нәтижесі емес, объективті табыс шектеулерінің салдары болып табылады. Бұл үдеріс қымбат өнімдерді қолжетімді баламалармен алмастырумен және тұтынудың жалпы көлемін қысқартумен қатар жүреді.

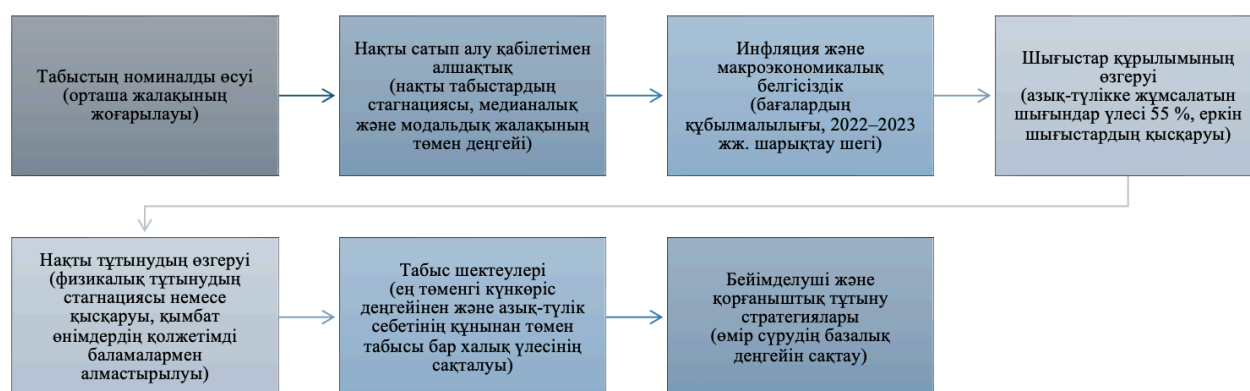
Жалпы алғанда, ең төменгі күнкөріс деңгейінен және азық-түлік себетінің құнынан төмен табысы бар халық үлесін талдау негізгі азық-түлік өнімдерін тұтыну құрылымы мен нақты көлемдеріндегі бұрын анықталған өзгерістердің циклдiк емес, құрылымдық сипатқа ие екенін растайды. Аталған өзгерістер ұзақ мерзімді баға тұрақсыздығы пен табыстардың шектеулі сатып алу қабілеті жағдайында қалыптасып, үй шаруашылықтарының бейімделуші және қорғаныштық тұтыну стратегияларының басым болуын күшейтеді.

Зерттеудің осы кезеңінде авторлар экономикалық тұрақсыздық жағдайында үй шаруашылықтарының тұтыну стратегияларының трансформациясы туралы ұсынылған гипотезаны эмпирикалық тұрғыдан тексерді. Табыс, инфляция, шығыстар құрылымы және нақты тұтыну көрсеткіштерін талдау анықталған өзгерістердің мәжбүрлі әрі құрылымдық сипатын растайды. Гипотезаны тексеру логикасы

мен негізгі факторлардың өзара байланысы тұжырымдамалық сызба түрінде жүйеленген (5-сурет). Алынған нәтижелерді тереңдету мақсатында алдағы зерттеулерде регрессиялық талдауды, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің сауалнама деректері негізінде халықтың баға өсіміне қатысты күтулеріне аналитикалық шолуды қамту жоспарланып отыр.

5-сурет

Үй шаруашылықтарының тұтыну стратегияларының трансформациясы туралы гипотезаны эмпирикалық тексерудің логикасы мен кезеңдері

Ескерту: авторлар жүргізілген зерттеу негізінде құрастырылған

5-суретте ұсынылған сызба алынған нәтижелерді жинақтап, экономикалық белгісіздік жағдайында үй шаруашылықтарының тұтыну стратегияларының трансформациясы қалай қалыптасатынын көрсететін анықталған логиканы бейнелейді. Анықталған өзара байланыстарды сандық тұрғыдан тексеру мақсатында келесі кезеңде регрессиялық талдау қолданылады. Оның негізгі міндеті номиналды табыстардың өсуі аясында азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің артуы инфляцияның тікелей әсерімен ғана емес, ең алдымен нақты табыстардың динамикасы мен табыс шектеулерімен байланысты екенін бағалау болып табылады.

Алдын ала анықталған мінез-құлықтық ығысуды сандық түрде тексеру үшін уақыттық қатарлар деректері негізінде сызықтық OLS регрессиялық моделі бағаланды. Есептеу 2001–2024 жылдар аралығындағы жылдық деректер бойынша жүргізілді ($n = 24$). Модельдің мақсаты гипотезаны формалды түрде «дәлелдеу» емес, азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің өсуі ең алдымен табыс шектеулерімен байланысты ма,

әлде инфляция шешуші фактор ретінде әрекет ете ме деген сұраққа эмпирикалық тексеру жүргізу болып табылады.

Модельдегі тәуелді айнымалы ретінде үй шаруашылықтарының тұтынушылық шығыстары құрылымындағы азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесі (FoodShare) алынды, себебі бұл көрсеткіш тұтынушылық мінез-құлықтағы өзгерістерді және үй шаруашылықтарының базалық тұтынуға бағдарлану дәрежесін неғұрлым айқын сипаттайды.

Модельге енгізілген түсіндірмелі айнымалылар мыналардан тұрады:

RealIncome – халықтың нақты ақшалай табыстарының индексі, табыстардың сатып алу қабілетінің динамикасын сипаттайды;

Inflation – тұтыну бағаларының индексі (инфляция), экономикадағы баға қысымын көрсетеді;

Poverty – ең төменгі күнкөріс деңгейінен (немесе азық-түлік себетінің құнынан) төмен табысы бар халықтың үлесі, табыс шектеулері мен әлеуметтік осалдықтың индикаторы ретінде қолданылады.

Нақты табыстар бойынша коэффициенттің теріс мәнге ие болуы күтіледі ($\beta_1 < 0$), бұл сатып алу қабілеті төмендеген жағдайда азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің артатынын көрсетеді. Ал әлеуметтік-экономикалық әлсіздікті

сипаттайтын көрсеткіш бойынша коэффициенттің оң мәнге ие болуы болжанады ($\beta_3 > 0$). Инфляцияның (ТБИ) әсері негізінен нақты табыстардың өзгеруі арқылы іске асатын ілеспе фактор ретінде қарастырылады.

4-кесте

Сипаттамалық статистика

	Орташа	Максимум	Минимум	Стандарттық ауытқу
FoodShare	44,77	64,41	30,53	7,68
RealIncome	106,59	118,90	96,87	5,38
Inflation	108,53	120,30	104,80	3,85
Poverty	12,89	46,70	2,50	14,34

Ескерту: есептеулер R-Studio бағдарламасын пайдалана отырып авторлармен құрастырылды

Жоғарыдағы 4-кестеде ұсынылған сипаттамалық статистиканы талдау 2001–2024 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасындағы үй шаруашылықтарының тұтынуы мен табыстарының ұзақ мерзімді динамикасына тән бірқатар маңызды ерекшеліктерді айқындауға мүмкіндік береді. Орта есеппен алғанда, тұтыну құрылымындағы азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесі 44,77 %-ды құрайды. Алайда бұл көрсеткіштің ауытқу ауқымы өте кең болып, ең төменгі мәні 30,53 %-ды, ал ең жоғарысы 64,41 %-ды құрайды. Мұндай айқын вариация тұтыну құрылымының макроэкономикалық жағдайлар мен табыс динамикасындағы өзгерістерге жоғары сезімтал екенін көрсетеді.

Кестеде көрсетілгендей, FoodShare көрсеткішінің төмендеу кезеңдері, әдетте, нақты табыстардың салыстырмалы түрде өсу фазаларымен сәйкес келеді, ал азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің ең жоғары мәндері сатып алу қабілетінің нашарлау жағдайында байқалады. Бұл үрдіс орташа мәні 106,59 болатын нақты табыстар индексінің динамикасымен үйлеседі, алайда аталған көрсеткіш 100-ден төмен мәндерді де қамтып, нақты табыстардың іс жүзінде төмендеген кезеңдерінің болғанын көрсетеді. Осындай жағдайда инфляция деңгейінің салыстырмалы түрде қалыпты ауытқуларының өзі (орташа мәні 108,53) тұтынуға тікелей емес, нақты табыстарға түсетін қысымды күшейтеу

және шығыстар құрылымын өзгерту арқылы елеулі ықпал етеді.

FoodShare көрсеткішінің жоғары құбылмалылығы кедейлік деңгейінің айтарлықтай ауытқуларымен қатар байқалуы ерекше назар аударады. Poverty айнымалысының орташа мәні 12,89 %-ды құрағанымен, ең жоғары көрсеткіші 2001 жылы 46,70 %-ға жеткен, бұл талданатын кезеңнің басында табыстардың қатты қысқарғанын көрсетеді. Кейінгі жылдары кедейлік деңгейінің төмендеуіне қарамастан, бұл көрсеткіштің айтарлықтай ауытқуларының сақталуы үй шаруашылықтарының белгілі бір бөлігінің нарықтық тұрақсыздық орнықты түрде осал болып қала беретінін аңғартады. Бұл осалдық тұтыну құрылымында тікелей көрініс табады.

Жалпы алғанда, 4-кестеде келтірілген деректер біртұтас логикалық көрініс қалыптастырады: нақты табыстардың формалды өсуі жағдайында да үй шаруашылықтарының тұтыну құрылымы тұрақсыз болып қалып, табыс шектеулеріне жоғары сезімталдық танытады. Азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің жоғары құбылмалылығы нақты табыстар мен кедейлік көрсеткіштерінің ауытқуларымен ұштаса отырып, 2001–2024 жылдар аралығында Қазақстандағы тұтынушылық стратегиялардың тұрақсыз инфляциялық орта жағдайында қалыптасқанын және олардың кеңейтілген емес, негізінен бейімделуші сипатқа ие болғанын растайды.

6-сурет

Қазақстан Республикасындағы үй шаруашылықтарының тұтынушылық мінез-құлқының негізгі көрсеткіштерінің корреляциялық матрицасы, 2001–2024 жж.

Ескерту: Пирсонның корреляция коэффициенттері көрсетілген; есептеулер авторлар тарапынан Python бағдарламалау тілі қолданылып жүргізілді

5-кесте

OLS регрессиялық талдауының нәтижелері

Айнымалылар	Коэффициенттер	t-statistics	p-value
Constant	133,26	2,75	0,012***
RealIncome	-0,97	-2,72	0,013***
Inflation	0,11	0,27	0,794
Poverty	0,31	2,28	0,034**

Ескерту: есептеулер RStudio бағдарламасы арқылы жүргізілді
*, **, *** белгілері коэффициенттердің тиісінше 10 %, 5 % және 1 % деңгейлерде статистикалық мәнділігін көрсетеді.

5-кестеде ұсынылған OLS регрессиялық талдау нәтижелері негізінде бағаланған модельдің эмпирикалық теңдеуін жазуға болады. Ең кіші квадраттар әдісі арқылы алынған коэффициенттерді ескере отырып, көптік сызықтық регрессия теңдеуі келесі түрде ұсынылады:

$$\text{FoodShare}_t = 133.26 - 0.97\text{RealIncome}_t + 0.11\text{Inflation}_t + 0.31\text{Poverty}_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Алынған бағалаулар көрсеткендей, берілген модельде FoodShare көрсеткішінің статис-

тикалық мәнді детерминанттары RealIncome және Poverty айнымалылары болып табылады, ал Inflation айнымалысы басқа факторлар ескерілген жағдайда статистикалық тұрғыдан мәнді әсер көрсетпейді. Осылайша, регрессиялық талдау нәтижелері мақаланың негізгі логикасымен толық сәйкес келеді: үй шаруашылықтары бюджетінің азық-түлікке қарай қайта бөлінуі бағаның өздігінен өсуімен ғана емес, ең алдымен табыстың нақты динамикасының қысқаруымен және табыс жағынан осал халық тобының болуымен түсіндіріледі.

RealIncome айнымалысы бойынша коэффициент $-0,97$ -ге тең (p -мәні = $0,013$) және теріс әрі статистикалық тұрғыдан мәнді болып табылады. Бұл, өзге факторлар тең болған жағдайда, нақты табыстар индексінің 1% -ға өсуі FoodShare көрсеткішінің орта есеппен шамамен $0,97$ пайыздық тармаққа төмендеуімен байланысты екенін білдіреді. Экономикалық интерпретациясы айқын: нақты табыстардың өсуі үй шаруашылықтарына еркін тұтыну шығындарын кеңейтуге мүмкіндік береді, соның нәтижесінде азық-түлікке жұмсалатын шығындардың жалпы тұтынудағы үлесі азаяды. Керісінше, нақты табыстардың тоқырауы немесе төмендеуі жағдайында азық-түлік шығындарының үлесі артады, себебі азық-түлік үй шаруашылықтары бюджетінің «қатаң» компоненті болып табылады.

Poverty айнымалысы бойынша коэффициент $0,31$ -ге тең (p -мәні = $0,034$) және ол да статистикалық тұрғыдан мәнді. Бұл кедейлік көрсеткішінің 1 пайыздық тармаққа өсуі басқа факторлар тұрақты болған жағдайда FoodShare көрсеткішінің шамамен $0,31$ пайыздық тармаққа артуымен қатар жүретінін көрсетеді. Мінез-құлықтық тұрғыдан алғанда, бұл шығыстардың бірінші кезектегі тауарларға мәжбүрлі түрде шоғырлану тетігін бейнелейді: ең төменгі тұтыну шегіне жақын орналасқан халық үлесі неғұрлым жоғары болған сайын, номиналды табыстардың формалды өсуіне қарамастан, азық-түлік шығындарының құрылымдық үлесі де соғұрлым жоғары болады.

Inflation айнымалысы бойынша коэффициент $0,11$ -ге тең болғанымен, ол статистикалық тұрғыдан мәнді емес (p -мәні = $0,794$). Яғни, осы модель шеңберінде нақты табыстар мен кедейлік деңгейі ескерілген жағдайда, FoodShare динамикасы тұтыну бағалары индексінің өзгерістерімен жүйелі түрде түсіндіріледі деген сенімді қорытынды жасау мүмкін емес. Практикалық тұрғыдан бұл инфляцияның макроэкономикалық белгісіздік фоны ретінде маңызды екенін, алайда азық-түлік тұтынуына қарай құрылымдық ығысудың инфляция деңгейінің өзінен гөрі оның нақты табыстарға берілу тетіктерімен тығыз байланысты екенін білдіреді.

Тұрақты мүшенің коэффициенті статистикалық тұрғыдан мәнді болып табылады ($133,26$; p -мәні = $0,012$). Қолданбалы интерпретация тұрғысынан ол түсіндірмелі айнымалылар нөлдік мәнге тең болған жағдайдағы FoodShare көрсеткішінің орташа деңгейін бейнелейді, алайда бұл мән нақты экономикалық жағдайларда дербес мағынаға ие емес, сондықтан егжей-тегжейлі талқыланды. Модельдің негізгі назары

RealIncome және Poverty айнымалыларының таңбасы мен статистикалық мәнділігіне аударылады.

Детерминация коэффициентінің мәні модельдің азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесіндегі ауытқулардың елеулі бөлігін түсіндіретінін көрсетеді. F-критерий нәтижелері регрессиялық модельдің жалпы статистикалық мәнділігін растап, алынған бағалауларды үй шаруашылықтары тұтыну шығыстары құрылымына табыс факторларының ықпалын интерпретациялау үшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Уақыттық қатарлар негізінде бағаланған OLS моделінің сенімділігін тексеру мақсатында бірқатар диагностикалық тесттер жүргізілді.

- біріншіден, айнымалылардың стационарлығын тексеру үшін кеңейтілген Дики-Фуллер (ADF) тесті қолданылды. Нәтижелер барлық негізгі айнымалылар бойынша нөлдік гипотезаның (бірлік түбірдің болуы) қабылданбайтынын көрсетті, бұл қатарлардың стационарлы екенін білдіреді.

- екіншіден, автокорреляцияны бағалау үшін Durbin-Watson статистикасы есептелді. Алынған мән 2 -ге жақын болып, қалдықтарда жүйелі автокорреляцияның жоқ екенін көрсетті.

- үшіншіден, гетероскедастиканы анықтау мақсатында Breusch-Pagan тесті жүргізілді. Тест нәтижелері қалдықтардың дисперсиясы тұрақты екенін көрсетті ($p > 0,05$).

Осылайша, регрессиялық талдау нәтижелері мақалада ұсынылған гипотезаны растайды: азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің артуы ең алдымен нақты сатып алу қабілетінің шектеулілігімен және табыс жағынан осал үй шаруашылықтары тобының болуымен байланысты, ал инфляция дербес фактор ретінде статистикалық мәнді әсер көрсетпейді. Алынған бағалаулар дағдарыс кезеңдеріндегі ықтимал құрылымдық үзілістерді ескере отырып, орнықты эмпирикалық өзара байланыстар ретінде түсіндіріледі.

Алынған нәтижелерді тереңдету мақсатында келесі бөлімде Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің сауалнама деректері негізінде халықтың инфляциялық күтулеріне талдау жасалады, бұл олардың бейімделуші тұтыну стратегияларының қалыптасуындағы рөлін айқындауға мүмкіндік береді.

Халықтың инфляцияға қатысты болжамдарын талдау үшін Қазақстан Республикасы Ұлттық банкі тұрақты түрде жүргізетін социологиялық сауалнамалардың деректері пайдаланылды. Аталған сауалнамалар ай сайын елдің ересек

халқы арасында, өңірлік, жас және әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктерді қамтитын репрезентативті іріктеме негізінде жүргізіледі. Орташа іріктеме көлемі шамамен 1 500–2 000 респондентті құрайды. Респонденттерден нақты баға өзгерістерін және алдағы 12 айға арналған баға динамикасына қатысты күтулерін бағалау сұралады. Жиналған деректер Ұлттық банк тарапынан болашақ баға динамикасына қатысты күтілімдерін мониторингтеу және халықтың мінез-құлықтық реакцияларын бағалау үшін пайдаланылады.

Осы мақала шеңберінде Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің халықтың инфляцияға қатысты болжамдары бойынша сауалнама нәтижелері авторлар тарапынан жинақталып, агрегатталып және жүйеленді. Социологиялық деректердің анықтығы мен аналитикалық интерпретациясын арттыру мақсатында негізгі нәтижелер топтастырылып, жинақталған түрде ұсынылды. Үй шаруашылықтарының басым мінез-құлықтық ұстанымдарын сипаттайтын халықтың инфляциялық күтулерінің негізгі сипаттамалары 6-кестеде келтірілген.

6-кесте

2020–2024 жылдар аралығындағы халықтың инфляциялық күтулеріне қатысты Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің сауалнамалары бойынша негізгі нәтижелері

Жыл	Соңғы айдағы баға өзгерісі (халықтың бағалауы)	Бағасы ең жылдам өскен тауарлар	Алдағы 12 айда бағалардан не күтіледі
2020	Халықтың басым бөлігі бағалардың айтарлықтай өскенін атап өтті	Негізінен азық-түлік өнімдері мен базалық қажетті тауарлар	Бағалардың одан әрі өсуі күтіледі, көбіне айтарлықтай
2021	Халық бағаның өсуін жалғастырып жатқанын, алайда өсу қарқынының бәсеңдегенін көрсетеді	Азық-түлік өнімдері баға өсімінің негізгі көзі болып қалды	Бағаның өсуіне қатысты күтулер жоғары деңгейде сақталды
2022	Бағалардың күрт әрі жедел өскені тіркелді	Азық-түлік өнімдері және импорттық тауарлар	Бағаның жоғары және жедел өсуі күтілді (кезеңнің шарықтау шегі)
2023	Көпшілік бағалардың өсуі жалғасып жатқанын, бірақ баяу қарқынмен жүріп жатқанын атап өтті	Азық-түлік өнімдері басым санат ретінде сақталды	Инфляцияның баяулауына қарамастан, баға өсімі күтілді
2024	Бағалар тұрақты түрде өсіп жатыр деп қабылданды	Азық-түлік өнімдері негізгі алаңдаушылық көзі болып қалды	Орташа, бірақ орнықты баға өсімі күтіледі

Ескерту: (Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, 2026) халықтың инфляциялық күтулері бойынша тұрақты сауалнамалары нәтижелерін агрегаттау негізінде авторлар тарапынан құрастырылған

6-кестеде ұсынылған деректерді талдау 2020–2024 жылдар аралығында Қазақстан Республикасы халқының баға өсіміне қатысты күтулері орнықты түрде жоғары деңгейде сақталып, айқын инерциялық сипатқа ие болғанын көрсетеді. Кестеден көрініп тұрғандай, 2020 жылдан бастап респонденттердің басым бөлігі ағымдағы кезеңде бағалардың өсуін атап өтіп қана қоймай, алдағы 12 ай ішінде де тауарлар мен қызметтер бағасының одан әрі қымбаттауын күткен. Қарастырылып отырған бүкіл кезең бойында халық тарапынан азық-түлік өнімдері баға қысымының негізгі көзі ретінде тұрақты түрде көрсетілді. Бұл үрдіс тұтыну құрылымындағы азық-түлікке жұмсалатын шығындар үлесінің артуы туралы бұрын анықталған нәтижелермен тікелей сәйкес келеді.

Инфляциялық күтулердегі ең айқын өзгеріс 2022 жылы байқалады. Нақты инфляцияның күрт жеделдеуі мен макроэкономикалық күйзелістер аясында халықтың күтулері жоғары әрі жедел баға өсімі сценарийіне ауысты. Кейінгі жылдары инфляциялық көрсеткіштердің ішінара тұрақтануына қарамастан, халықтың күтулері бейтарап деңгейге қайта оралған жоқ. 2023–2024 жылдары орташа, бірақ орнықты баға өсіміне қатысты күтулер басым болып қала берді, бұл инфляциялық белгісіздіктің үй шаруашылықтарының қабылдауында және күтулерінде бекігенін көрсетеді.

Аталған динамика тұтынушылық мінез-құлықты интерпретациялау тұрғысынан іргелі маңызға ие. Инфляциялық күтулердің тұрақты түрде жоғары болуы үй шаруашылықтарын са-

тып алу қабілетін сақтауға және болашақтағы баға өсімі тәуекелдерін барынша азайтуға бағдарлайды, тіпті номиналды табыстардың және ішінара нақты табыстардың формалды өсуі жағдайында да. Соның нәтижесінде тұтыну шешімдері ағымдағы баға динамикасына емес, тұтыну жағдайларының болашақта нашарлауы туралы күтулерге сүйене отырып қабылданады. Бұл өз кезегінде бейімделуші және қорғаныштық тұтыну стратегияларына бейімділікті күшейтеді.

Жалпы алғанда, халықтың баға өсіміне қатысты күтулерін талдау нәтижелері регрессиялық және құрылымдық талдаулардан алынған қорытындыларды толықтырып, Қазақстандағы үй шаруашылықтарының тұтыну стратегияларының трансформациясы тек объективті табыс шектеулерімен ғана емес, сонымен қатар бағаның одан әрі өсуі туралы орнықты күтулермен де айқындалатынын растайды. Дәл осы күтулер сақтыққа негізделген тұтыну моделінің орнығуын күшейтегін маңызды мінез-құлықтық фактор ретінде әрекет етеді.

Қорытынды

Жүргізілген кешенді талдау Қазақстан Республикасындағы үй шаруашылықтарының тұтыну құрылымындағы өзгерістердің соңғы жылдары жүйелі сипат алғанын көрсетеді. Номиналды табыстардың өсуіне қарамастан, орташа, медианалық және модальдық көрсеткіштердің динамикасы нақты табыс деңгейінің орнықты жақсаруы байқалмағанын айғақтайды. Бұл жағдай табыс өсімінің негізінен өтемдік сипатта болғанын және инфляциялық қысымды ішінара теңгеруге бағытталғанын білдіреді.

2020 жылдан кейінгі жоғары инфляциялық орта тұтыну құрылымындағы ығысу үрдістерімен қатар жүрді. Азық-түлікке жұмсалатын

шығындар үлесі дағдарысқа дейінгі деңгейге оралмағаны байқалады, бұл шығыстардың базалық санаттарға қайта бағдарланғанын көрсетеді. Сонымен қатар нақты тұтынудың физикалық көлемдері шығын үлесінің өсуімен параллель артпаған, бұл қымбат тауарларды неғұрлым қолжетімді баламалармен алмастыру үрдістерінің күшейгенін аңғартады.

Регрессиялық бағалау нәтижелері азық-түлік шығындарының үлесі мен табыс осалдығы арасында статистикалық мәнді байланыс бар екенін көрсетеді. Нақты табыстар динамикасы мен табыс шектеулері ескерілген жағдайда инфляция айнымалысы дербес статистикалық әсер көрсетпейді. Бұл тұтыну құрылымындағы өзгерістердің табыстың нақты динамикасымен тығыз үйлесетінін білдіреді.

Инфляциялық күтулерді талдау халықтың баға өсіміне қатысты болжамдары жоғары деңгейде сақталғанын көрсетті. Мұндай күтулер тұтынушылық шешімдерге ықпал ететін сақтық сипаттағы мінез-құлық үлгілерінің нығаюымен үйлеседі.

Жалпы алғанда, алынған нәтижелер тұтыну құрылымындағы өзгерістердің талғам эволюциясынан гөрі табыс шектеулері жағдайындағы бейімделу үрдістерімен байланысты екенін көрсетеді. Зерттеу себеп-салдар байланыстарын тікелей анықтауға бағытталмағанымен, айнымалылар арасындағы статистикалық ассоциациялар Қазақстан жағдайында тұтыну стратегияларының құрылымдық сипат алғанын дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Алғыс, мүдделер қақтығысы

Автор зерттеу барысында арнайы қаржылық немесе институционалдық қолдау алмағанын хабарлайды. Автор мүдделер қақтығысының жоқ екенін мәлімдейді.

Авторлардың үлесі:

Зерттеудің тұжырымдамасын әзірлеу және теориялық негіздеу:

КАЕ және СПК;

зерттеу дизайнын әзірлеу: СПК, КАЕ, ТДР және РЛ;

деректерді жинау: КАЕ және ТДР;

нәтижелерді талдау және интерпретациялау: СПК және РЛ;

мақаланың бастапқы нұсқасын дайындау: СПК, КАЕ, ТДР және РЛ;

ғылыми жетекшілік: КАЕ;

мақаланы редакциялау: КАЕ, СПК, ТДР және РЛ;

мақаланы тексеру және соңғы нұсқасын бекіту: КАЕ, СПК, ТДР және РЛ.

Барлық авторлар қолжазбаның жарияланған нұсқасын оқып, мақұлдады.

Әдебиеттер

- Aaberge, R., Liu, K., & Zhu, Y. (2017). Political uncertainty and household savings. *Journal of Comparative Economics*, 45(1), 154–170. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2015.12.011>
- Brown, M. (2013). The transmission of banking crises to households: Lessons from the 2008–2011 crises in the ECA region (Policy Research Working Paper No. 6528). World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/16322>
- Ishuova, Zh., Daribayeva, M., & Boluspayev, Sh. (2024). Financial stability of Kazakhstan citizens: Employment shock and consumption correction. *Journal of Economic Research & Business Administration*, 147(1), 68–80. <https://doi.org/10.26577/jerba202414716>
- Kazakhstan Institute for Strategic Studies (KISI). (2023). *Potrebitelskoe i finansovoe povedenie naseleniya* [Consumer and financial behavior of the population]. Retrieved January 18, 2026, from <https://kisi.kz/ru/potrebitelskoe-i-finansovoe-povedenie-naseleniya/>
- Khitakhunov, A., Temerbulatova, Z. S., Mukhamediyeva, A., & Zhamanbayev, S. (2025). Short-term and long-term relationships between consumer demand and economic indicators in crisis and post-crisis periods in Kazakhstan. *Journal of Economic Research & Business Administration*. <https://doi.org/10.26577/be202515331>
- Kotelnikova, Z., & Radaev, V. V. (2017). Recomposition and levelling of consumption expenditures across four economic shocks in Russia, 1994–2014. *International Journal of Consumer Studies*, 41, 439–448. <https://doi.org/10.1111/IJCS.12372>
- Mu, R. (2006). Income shocks, consumption, wealth, and human capital: Evidence from Russia. *Economic Development and Cultural Change*, 54, 857–892. <https://doi.org/10.1086/503581>
- Picodi. (2023). *Mozhno deshevle: Zatraty na edu 2023* [Can it be cheaper: Food expenses 2023]. Picodi Global. <https://www.picodi.com/ru/mozhno-deshevle/zatraty-na-edu-2023>
- Stillman, S. (2001). *The response of consumption in Russian households to economic shocks* (IZA Discussion Paper No. 411). IZA Institute of Labor Economics. <https://ssrn.com/abstract=290925>
- Trading Economics. (2026). Kazakhstan inflation rate (consumer price index). Retrieved January 18, 2026, from <https://ru.tradingeconomics.com/kazakhstan/inflation-cpi>
- Yin, Y., Qamruzzaman, M., Xiao, H., Mehta, A. M., Naqvi, F. N., & Baig, I. A. (2022). Nexus between uncertainty, remittances, and household consumption: Evidence from dynamic SUR application. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 950067. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.950067>
- Zhang, Y., & Wan, G. H. (2004). Liquidity constraint, uncertainty and household consumption in China. *Applied Economics*, 36, 2221–2229. <https://doi.org/10.1080/0003684042000266991>
- Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. (2026). *Инфляциялық күтулер*. 2026 жылғы 18 қаңтарда алынған. <https://nationalbank.kz/ru/page/inflyacionnye-ozhidaniya>
- Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. (2025). *Еңбек және табыс жөніндегі статистикалық деректер: жалақы мен халық табыстары* [Халықтың өмір сүру деңгейі статистикасы]. Астана қ. <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-wags/>
- Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. (2025). *Қазақстан Республикасы өңірлері бойынша халықтың жан басына шаққандағы номиналды ақшалай табыстары (2024 жыл)*. Астана қ. <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/publications/353876/#>
- Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. (2026). *Еңбек және табыс жөніндегі статистикалық деректер: динамикалық кестелер* [Халықтың өмір сүру деңгейі статистикасы]. 2026 жылғы 18 қаңтарда алынған. <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/dynamic-tables/>

References

- Aaberge R., Liu K., Zhu Y. (2017) Political uncertainty and household savings [Political uncertainty and household savings] // Journal of Comparative Economics, Vol. 45, No. 1, 154–170. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2015.12.011>
- Brown M. (2013) The transmission of banking crises to households: Lessons from the 2008–2011 crises in the ECA region [The transmission of banking crises to households: Lessons from the 2008–2011 crises in the ECA region] // Policy Research Working Paper, No. 6528. World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/16322>
- Ishuova Zh., Daribayeva M., Boluspayev Sh. (2024) Financial stability of Kazakhstan citizens: Employment shock and consumption correction [Financial stability of Kazakhstan citizens: Employment shock and consumption correction] // Journal of Economic Research & Business Administration, No. 147(1), 68–80. <https://doi.org/10.26577/jerba202414716>
- Kazakhstan Institute for Strategic Studies (2023) *Potrebitelskoe i finansovoe povedenie naseleniya* [Consumer and financial behavior of the population] // Kazakhstan Institute for Strategic Studies (KISI). <https://kisi.kz/ru/potrebitelskoe-i-finansovoe-povedenie-naseleniya/>
- Kazakhstan Respublikasynyn Ul'tytk Banki (2026) *Inflyatsiyalyk kutuler* [Inflation expectations] // National Bank of Kazakhstan. <https://nationalbank.kz/ru/page/inflyacionnye-ozhidaniya>
- Kazakhstan Respublikasy Strategiyalyk Zhosparlau zhane Reformalar Agenttiginin Ul'tytk Statistika Byurosy. *Enbek zhane tabys zhonindegi statistikalyk derekter: zhalaky men halk tabystary* [Statistical data on labor and income: wages and population incomes] // Statistika halktyn omir suru dengeyi. Astana. <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-wags/>
- Kazakhstan Respublikasy Strategiyalyk Zhosparlau zhane Reformalar Agenttiginin Ul'tytk Statistika Byurosy (2025) *Kazakhstan Respublikasy onirleri boyynsha halktyn zhan basyna shaktyrgandagy nominaldy akshalai tabystary (2024 zhyl)* [Average per capita

nominal monetary incomes of the population by regions of the Republic of Kazakhstan (2024)] // Statistika halktyn omir suru dengeyi. Astana. <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/publications/353876/#>

Kazakhstan Respublikasy Strategiyalyk Zhosparlau zhane Reformalar Agenttiginin Ulttyk Statistika Byurosy (2026) Enbek zhane tabys zhonindegi statistikalyk derekter: dinamikalyk kesteler [Statistical data on labor and income: dynamic tables] // Statistika halktyn omir suru dengeyi. Astana. <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/dynamic-tables/>

Khitakhunov A., Temerbulatova Z. S., Mukhamediyeva A., Zhamanbayev S. (2025) Short-term and long-term relationships between consumer demand and economic indicators in crisis and post-crisis periods in Kazakhstan [Short-term and long-term relationships between consumer demand and economic indicators in crisis and post-crisis periods in Kazakhstan] // Journal of Economic Research & Business Administration. <https://doi.org/10.26577/be202515331>

Kotelnikova Z., Radaev V. V. (2017) Recomposition and levelling of consumption expenditures across four economic shocks in Russia, 1994–2014 [Recomposition and levelling of consumption expenditures across four economic shocks in Russia, 1994–2014] // International Journal of Consumer Studies, Vol. 41, 439–448. <https://doi.org/10.1111/IJCS.12372>

Mu R. (2006) Income shocks, consumption, wealth, and human capital: Evidence from Russia [Income shocks, consumption, wealth, and human capital: Evidence from Russia] // Economic Development and Cultural Change, Vol. 54, 857–892. <https://doi.org/10.1086/503581>

Picodi (2023) Mozhno deshevle: Zatraty na edu 2023 [Can it be cheaper: Food expenses 2023] // Picodi Global. <https://www.picodi.com/ru/mozhno-deshevle/zatraty-na-jedu-2023>

Stillman S. (2001) The response of consumption in Russian households to economic shocks [The response of consumption in Russian households to economic shocks] // IZA Discussion Paper, No. 411. IZA Institute of Labor Economics. <https://ssrn.com/abstract=290925>

Trading Economics (2026) Kazakhstan inflation rate (consumer price index) [Kazakhstan inflation rate (consumer price index)] // Trading Economics. <https://ru.tradingeconomics.com/kazakhstan/inflation-cpi>

Yin Y., Qamruzzaman M., Xiao H., Mehta A. M., Naqvi F. N., Baig I. A. (2022) Nexus between uncertainty, remittances, and household consumption: Evidence from dynamic SUR application [Nexus between uncertainty, remittances, and household consumption: Evidence from dynamic SUR application] // Frontiers in Environmental Science, Vol. 10, 950067. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.950067>

Zhang Y., Wan G. H. (2004) Liquidity constraint, uncertainty and household consumption in China [Liquidity constraint, uncertainty and household consumption in China] // Applied Economics, Vol. 36, 2221–2229. <https://doi.org/10.1080/0003684042000266991>

Авторлар туралы мәлімет:

Қалиева Асем Еркемовна – PhD, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ экономика және бизнес жоғары мектебі экономика кафедрасының зерттеуші-доценті (Алматы, Қазақстан, e-mail: assem.kalieva@kaznu.edu.kz).

Ристик Лела – PhD, Крагуевац университеті экономика факультетінің профессоры (Крагуевац, Сербия, e-mail: Iristic@kg.ac.rs).

Тураров Даурен Рыскулович – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ экономика және бизнес жоғары мектебі экономика кафедрасының аға оқытушысы (Алматы, Қазақстан, e-mail: dauren.turarov@kaznu.kz).

Салибекова Перизат Қалмырзақызы (корреспондент-автор) – экономика ғылымдарының магистрі, Алматы Менеджмент Университеті, Цифрлық технологиялар және экономика мектебінің аға оқытушысы (Алматы, Қазақстан, e-mail: p.salibekova@almu.edu.kz).

Information about the authors:

Kalieva Assem – PhD, Research Associate Professor, Department of Economics, Higher School of Economics and Business, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: assem.kalieva@kaznu.edu.kz).

Lela Ristic – PhD, Professor, Faculty of Economics, University of Kragujevac (Kragujevac, Serbia, e-mail: Iristic@kg.ac.rs).

Turarov Dauren – Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, Department of Economics, Higher School of Economics and Business, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: dauren.turarov@kaznu.kz).

Salibekova Perizat (corresponding author) – Master of Economics, Senior Lecturer, School of Digital Technologies and Economics, Almaty Management University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: p.salibekova@almu.edu.kz).

Сведения об авторах:

Қалиева Асем Еркемовна – PhD, доцент-исследователь кафедры экономики Высшей школы экономики и бизнеса КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: assem.kalieva@kaznu.edu.kz).

Ристик Лела – PhD, профессор экономического факультета Крагуевацкогo университета (Крагуевац, Сербия, e-mail: Iristic@kg.ac.rs).

Тураров Даурен Рыскулович – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономики Высшей школы экономики и бизнеса КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: dauren.turarov@kaznu.kz).

Салибекова Перизат Калмырзақызы (автор-корреспондент) – магистр экономических наук, Алматы менеджмент университет, старший преподаватель Школы цифровых технологий и экономики (Алматы, Казахстан, e-mail: p.salibekova@almu.edu.kz).

Келіп түсті: 1 ақпан 2026 жыл
Қабылданды: 20 наурыз 2026 жыл